

УДК 346.2+347.72.04

DOI: 10.15587/2523-4153.2022.272177

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ ПЕРЕДУМОВИ РЕОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Н. В. Щербакова

Globalization, macroeconomic processes, and a quickly changeable competitive environment require a new level of development of national markets, which become more integrated. This all predetermines a requirement in defense of the interests of economic entities in relation to strengthening their positions on the proper markets through the introduction of different methods and instruments of an economic and legal character, in particular via the application of reorganization procedures.

It is justified, that reorganization of economic organizations, as a legally effective form of solving economic and legal tasks for the preservation of the subject of economic activity and strengthening of the position on the proper market, ahead of a number of relevant objective economic (expansion of economic activity by means of application of synergy effect; diversification of production, capital and activity; increase of own capital; acquisition of assets at a price lower than the replacement cost; competitive advantages in creating barriers to eliminating potential competitors entering the market; additional advantages – possession of licenses, patents, know-how of other economic entities, which are at the disposal of another enterprise; loss of production or partial curtailment of activity; change of criteria of the form of doing business) and legal (the relevant requirements in the sphere of antimonopoly and competition legislation, tax legislation, legislation on the procedure and registration of shares issue, legislation on protection of legal rights and interests of creditors, participants (shareholders), employees, etc.) factors (prerequisites).

It is proposed to consider the economic and legal prerequisites for reorganization of economic organizations as a complex set of interrelated economic and legal preliminary conditions, the presence of which directs the business entity to choose such an effective legal instrument as a reorganization to strengthen positions on the proper market, to deepen and expand the specialization of production costs, and, as a result, to increase competitiveness of manufactured products, to perform works, to provide services

Keywords: reorganization, economic organization, limited liability company, joint-stock company, economic and legal prerequisites, synergy effect, expansion of economic activity, diversification of production, antimonopoly and competition legislation, tax legislation

© The Author(s) 2022

This is an open access article under the Creative Commons CC BY license hydrate

How to cite:

Shcherbakova, N. (2022). The economic and legal prerequisites for reorganization of economic organizations. ScienceRise: Juridical Science, 4 (22), 00–00. doi:<http://doi.org/10.15587/2523-4153.2022.272177>

1. Вступ

Прагнення суб'єктів господарювання (господарських організацій) до зміцнення своїх позицій на відповідних ринках зумовлено багатьма причинами, зокрема глобалізацією, макроекономічними процесами, швидко змінюваним конкурентним середовищем, що змушує суб'єктів вдаватися до різних трансформаційних (організаційно-правових) змін та стратегічних дій економічного характеру: нарощення капіталу з метою більш ефективного використання; покращення показників економічного росту діяльності та підвищення інвестиційної привабливості [1, с. 64], утримання завойованих позицій у певному виді ринку чи в його сегменті [2, с. 101], а також пошук дієвих механізмів щодо забезпечення зростання свого економічного становища. Для багатьох вітчизняних господарських організацій питання проведення реорганізації є стратегічним та вкрай необхідним, оскільки сприяє зміцненню позиції на відповідному ринку, поглибленню та розширенню спеціалізації виробництва, зниженню виробничих витрат, і, як наслідок, зростанню конкурентоспроможності виготовленої продукції, виконаних робіт, наданих послуг. Ефективність здійснення процедури проведення реорганізації господарських організацій залежить від належного правового регулювання відносин, які виникають в цій сфері, оскільки неадекватне відображення в праві економічних інтересів господарських організацій в подальшому можуть призвести до негативних наслідків

у вигляді значних фінансових витрат, пов'язаних із здійсненням реорганізаційних заходів, зниження конкурентної привабливості, блокування в цілому зазначеного процесу.

2. Літературний огляд

Як слушно зазначається в науковій літературі, «...будь-які господарські явища, інститути, види, способи господарювання мають своє економічне підґрунтя, економічні передумови виникнення та становлення; дослідження економічної сутності того чи іншого явища в науці господарського права необхідне для того, щоб віднайти адекватні правові форми відносин, які становлять предмет відповідної галузі права, а тому визначити й висвітлити правову природу тієї чи іншої категорії господарського обороту неможливо без з'ясування її економічної сутності, і, навпаки, вирішенню різноманітних економічних завдань сприяє використання адекватних правових форм» [3, с. 47], - ось чому під час дослідження такого правового явища як «реорганізація» є необхідним і вкрай важливим звернення до напрацювань економічної науки.

Дослідження виникнення такого явища як «реорганізація», її форм (злиття, приєднання, поділ, виділ, перетворення) в економічній науці провадиться здебільшого через такі складові як причини, мотиви, цілі, які переслідують суб'єкти господарювання під час обрання такої економіко-правової конструкції ведення бізнесу. Дослідники Т. Коупленд, Т. Коллер, Дж. Мурін, вивчаючи мотивацію здійснення процесів злиття, приєднання, поглинання, виділяють три основні групи інтересів менеджменту компанії: внутрішні, зовнішні, особисті [4]. Фінансист Уоррен Баффет серед причин процесу злиття та поглинання, враховуючі цілі таких угод, виділяє: захисні, інвестиційні, інформаційні, конкурентні переваги, цілі акціонерів [5]. Досліджуючи проблематику причин злиття та поглинання, вітчизняні вчені-економісти (Живко З. Б., Пушак Я. Я. [2, с. 14]; Однороженко Т. В. [6, с. 104]; Коломійцева О. В. [7, с. 145]) звертають увагу на існування певних теорій, які обґрунтовують дані процеси та надають їм відповідний аналіз: теорія підвищення доданої економічної вартості компанії або теорія синергії; теорія пихи; теорія агентських витрат.

В той час як в юридичній науці дослідження питань встановлення причин та мотивів застосування суб'єктами господарювання саме такої правової конструкції як реорганізація взагалі не проводилось.

Таке правове явище як «реорганізація» аналізувалось здебільшого в контексті встановлення його кваліфікуючих ознак та особливостей проведення самої процедури в різних її формах. Сучасний стан наукових розробок цієї проблематики характеризується різноманіттям точок зору до визначення сутності даного правового поняття і його юридичної природи, які можна звести до таких основних двох підходів: (1) реорганізація за своїм внутрішнім змістом розглядається як *один із способів припинення* господарської організації із переведенням прав та обов'язків до інших юридичних осіб через правонаступництво в наукових працях Братуся С. Н. [8, с. 355-356], Петрова Є. В. [9, с. 84], Єфименка А. П. [10, с. 77-80], Короєд С. О. [11, с. 55-56] та (2) реорганізація розглядається як *спосіб припинення та спосіб створення* господарської організації в наукових дослідженнях Шишки Р. Б. [12, с. 203-204], Сіщук Л. В. [13, с. 35]; Марущак Я. С. [14, с. 7-8], Жеков Д. В. [15, с. 108].

Крім того, розглядається реорганізація і під іншими кутами зору: (1) як *правовий інститут* [16, с. 150-151], який регулює чітко регламентовану законом по формам процедуру, спрямовану на створення нових юридичних осіб, яка породжує реорганізаційні правовідносини, результатом яких є зміна правового положення юридичних осіб, що реорганізуються, учасників та кредиторів; який наділений різними ознаками: припинення юридичної особи, правонаступництво, процес зміни осіб та спосіб створення права власності; який регулює відповідну сферу правовідносин із консолідації та поділу майна (бізнесу) або як (2) *правочин* чи (3) *юридичний склад* [13, с. 35] (тобто сукупність юридичних фактів, деякі з яких дійсно виступають правочинами).

Отже, вважаємо за доцільне та необхідне під час дослідження такого правового явища як реорганізація господарських організацій, зокрема економічних передумов її виникнення, звернутися саме до напрацювань економічної теорії, де ці питання розкрито більш змістовно та із середини віддзеркалюють саме економічну складову цього правового явища.

3. Мета і завдання дослідження

Мета дослідження – визначити економіко-правові передумови реорганізації господарських організацій як дієвий юридико-правовий інструмент, який застосовується задля зміцнення позиції на відповідному ринку, поглиблення та розширення спеціалізації виробництва, зниження виробничих витрат.

Для досягнення обумовленої мети були поставлені наступні завдання:

– встановити співвідношення понять «мотив», «причина», «мета» в контексті такого правового явища як «реорганізація»;

– з'ясувати мотиви проведення процесів реорганізації, спрямованої на укрупнення підприємства (злиття та приєднання), мотиви проведення реорганізації, спрямованої на розукрупнення підприємства (поділ та виділ), мотиви проведення реорганізації, спрямованої на зміну організаційно-правової форми (перетворення);

– визначити та обґрунтувати економічні та правові передумови реорганізації господарських організацій, враховуючі її різні форми (злиття, приєднання, поділ, виділ та перетворення).

4. Матеріали і методи дослідження

Методологічною основою дослідження стали загальнонаукові методи та спеціальні методи наукового пізнання. За допомогою методів аналізу і синтезу комплексно досліджується реорганізація як правове, системне явище, зокрема, вивчається взаємозв'язок її структурних елементів та визначається зміст економічних передумов реорганізації (в різних формах) та їх складові. Діалектичний метод застосовано при визначенні ключових понять та категорій, які використовуються у науковому дослідженні; надає можливість виокремити причини, мотиви реорганізації господарських організацій в різних формах, дослідити цілі цих процесів, визначити взаємозв'язки із іншими явищами правового характеру. Формально-юридичний (догматичний) метод уможливив аналіз економічної теорії та юридичної доктрини, нормативно-правових актів, практики їх застосовування в сфері реорганізації господарських організацій.

5. Результати дослідження

Основними причинами реорганізації підприємства в економічній літературі називають наступні:

- 1) суттєве розширення діяльності підприємства, його розмірів;
- 2) згорання діяльності;
- 3) необхідність фінансової санації;
- 4) необхідність зміни повної відповідальності власників за зобов'язаннями підприємства;
- 5) диверсифікація підприємства;
- 6) податкові мотиви;
- 7) необхідність збільшення власного капіталу (з метою покриття потреби в капіталі та підвищення рівня кредитоспроможності) [17, с. 378; 18, с. 164].

Зрозуміло, що причини та мотиви, які спонукають власників і керівництво підприємства до прийняття рішення про реорганізацію, визначають і форму майбутньої реорганізації (злиття, приєднання, поділ, тощо).

В економічній науці виокремлюють такі напрямки (види) реорганізації підприємств [17, с. 378]:

- реорганізація, спрямована на укрупнення підприємства (злиття, поглинання, приєднання);
- реорганізація, спрямована на подрібнення/розукрупнення підприємства (поділ, виділ);
- реорганізація без зміни розмірів підприємства (перетворення).

Одним із основних мотивів процесів реорганізації, спрямованої на укрупнення господарської організації (злиття, приєднання), є така трансформація (організаційно-правові зміни) суб'єкта господарювання з метою підвищення його економічної ефективності. Багато дослідників, серед яких: Т. Коупленд, Т. Коллер, Дж. Муррін, вивчаючи мотивацію здійснення процесів злиття, приєднання, поглинання, виділяють три основні групи інтересів менеджменту компаній: внутрішні, зовнішні й особисті [4].

Основою *внутрішніх причин* є отримання синергетичного ефекту, тобто збільшення показників ефективності діяльності підприємства в результаті об'єднання, злиття окремих частин в єдину систему, де ефект від взаємодії елементів системи підприємства перевищує суму ефектів діяльності кожного елемента окремо. Синергетичний ефект може виникнути за рахунок економії, що обумовлено масштабами діяльності, комбінації взаємодоповнюючих ресурсів, збільшенням конкурентоспроможності виготовленої продукції (за рахунок монополії ринку) тощо. Синергетичний ефект за своєю суттю може бути різним, що пов'язано з основною метою менеджменту підприємства-покупця при проведенні злиття, приєднання чи поглинання. В економічній науці [19, с. 71] виділяють такі види синергії при злитті та поглинанні компаній:

- (1) операційна економія (підвищення ефективності за рахунок анулювання дублюючих функцій у кожній з об'єднаних компаній);
- (2) економія за рахунок масштабу (зниження середньої величини витрат на одиницю продукції при збільшенні обсягів випуску продукції);
- (3) зниження витрат за рахунок вертикальної інтеграції (зниження витрат за рахунок виконання зобов'язань, підвищення рівня управління та координації всього технологічного ланцюга, підвищення контролю якості й захисту власних технологій);

(4) комбінування взаємодоповнюючих ресурсів (забезпечення підприємству-покупцю конкурентних переваг для розвитку бізнесу шляхом отримання від компанії-продавця унікальних інноваційних технологій);

(5) оптимізація податкового навантаження (використання трансфертного ціноутворення з метою мінімізації податкових платежів, у західних країнах – можливість застосування принципу перенесення прибутку до оподаткування іншої (зниження майбутніх податкових платежів);

(6) підвищення ефективності управління (перерозподіл власності від неефективного менеджменту на користь більш ефективного; при цьому класичним критерієм ефективності менеджменту, що базується на вартості, вважається максимальне підвищення добробуту акціонерів).

Зовнішніми причинами процесів злиття й поглинання є зміна зовнішнього середовища, яке зменшує ефективність діяльності підприємства та впливає на пошук інших шляхів, способів його діяльності. Серед зовнішніх чинників можна виділити: зміну політичної ситуації в країні, перегляд законодавчої бази щодо регулювання підприємницької діяльності, темпи розвитку економічної активності певної галузі, зміни в державному регулюванні, глобалізацію, науково-технічний прогрес, зовнішні організаційні причини (поява нових конкурентів, нових методів організації та управління виробництвом) тощо.

Фінансист Уоррен Баффет серед причин процесу злиття й поглинання, враховуючи цілі цих угод, виділяв такі [5]:

1. Захисні – компанії здійснюють пошук можливості свого зростання за рахунок придбання доповнюючих активів, посилення позиції на ринку, усунення конкурентів (шляхом їх купівлі або збільшення власної частки на ринку).

2. Інвестиційні – пов'язані з розміщенням вільних грошових коштів, участю в прибутковому бізнесі, купівлею недооцінених активів, використанням управлінських навичок.

3. Інформаційні – спрямовані на отримання відомостей про нові технології, споживачів, продукцію чи послуги.

4. Конкурентні переваги – пов'язані зі створенням бар'єрів для усунення виходу на ринок потенційних конкурентів.

5. Цілі акціонерів – створення партнерства та залучення стратегічних інвесторів у свою компанію, виділення частини бізнесу в окрему бізнес-одиницю, продаж частини акцій.

Досліджуючи проблематику причин злиття та поглинання, вчені-економісти [2, с. 14; 6, с. 104; 7, с. 145] звертають увагу на існування певних теорій, які обґрунтовують дані процеси. Серед таких теорій можна виділити:

✓ *теорію підвищення доданої економічної вартості компанії або теорію синергії*. Відповідно до теорії синергії, підприємство, що утворилося в результаті злиття або поглинання, може використовувати широкий спектр переваг, які виникають унаслідок об'єднання ресурсів, зниження витрат, диверсифікації виробництва, підвищення ефективності управління тощо;

✓ *теорію пихи*, яка була запропонована в 1986 р. Р. Ролом [20, с. 197–216]. Відповідно до цієї теорії, рішення про проведення злиття або поглинання є лише результатом індивідуального рішення менеджменту підприємства-покупця, який вважає, що саме його оцінка вартості підприємства-мети вірна, тоді як ринкова оцінка вартості не повністю відображає потенціал його розвитку. Тобто таке рішення пов'язане з пихою менеджерів підприємства-покупця, які вважають, що лише вони можуть правильно визначити економічну ефективність від даного процесу злиття або поглинання;

✓ *теорію агентських витрат* (вільних потоків грошових коштів), яка була сформульована в 1986 р. М. Дженсеном [21, с. 323–329], та ґрунтується на конфлікті інтересів менеджерів, які є агентами акціонерів, і самих акціонерів. Згідно з цією теорією менеджери компанії, які здійснюють управління вільними грошовими потоками, намагаються зменшити виплату дивідендів акціонерам. Вільні грошові кошти пропонується трансформувати у фінансування придбання іншої компанії, що може бути економічно невигідно, але відповідатиме інтересам менеджерів.

Поряд з вищезазначеними мотивами проведення процесів *реорганізації, спрямованої на укрупнення підприємства (злиття, приєднання)*, можна додати такі:

– мотиви невірної оцінки акцій ринком (наприклад, якщо акції підприємства-мети недооцінені, то інвестор, купуючи дане підприємство, може зачекати, коли вартість підприємства-мети виросте до справедливої ціни та продати його) [7, с. 146];

– додаткові мотиви-переваги (прагнення заволодіти ліцензіями, патентами, ноу-хау, які є в розпорядженні іншого підприємства; отримання надійного постачальника факторів виробництва, наприклад, сировини чи комплектуючих, тощо).

В свою чергу основними мотивами реорганізації, спрямованої на розукрупнення підприємства (поділ, виділ), як правило, вважають наступні:

– збитковість виробництва (якщо у підприємства поряд з прибутковими секторами діяльності є значна кількість збиткових виробництв); метою розукрупнення при цьому є виділення підрозділів, які санаційно спроможні для проведення їх фінансового оздоровлення, в т. ч. шляхом

приватизації; в свою чергу структурні підрозділи, які не підлягають санації, залишаються в організаційній структурі підприємства, яке з часом оголошується банкрутом;

– ефективність диверсифікації сфер діяльності (якщо у підприємств високий рівень диверсифікації сфер діяльності й до них виявляють інтерес кілька інвесторів); в результаті розукрупнення кожен з інвесторів може вкласти кошти в сферу, яка його найбільше приваблює, не обтяжуючи себе при цьому непрофільними виробничими структурами [17, с. 385];

– зловживання монопольним становищем (за рішенням антимонопольних органів, якщо підприємство порушує норми про економічну конкуренцію і таким чином зловживає монопольним становищем);

– створення інтегрованих корпоративних структур (концернів, холдингів), наприклад, у результаті виділення з материнської компанії дочірніх підприємств; це дає можливість сконцентруватися на окремих стратегічних сферах діяльності підприємства.

Серед причин, мотивів реорганізації, спрямованої на зміну організаційно-правової форми господарських організацій (перетворення), в економічній літературі виокремлюють такі:

– вплив та зміна зовнішніх та внутрішніх умов діяльності суб'єкта господарювання;

– зміна критеріїв форми ведення бізнесу порівняно із періодом започаткування діяльності суб'єкта господарювання;

– зміна податкового законодавства;

– необхідність розширення можливостей фінансування, в т. ч. поліпшення кредитоспроможності, залучення нових інвесторів, коригування стратегічних цілей [22, с. 319], тощо.

Втім, слід зазначити, що як при реорганізації, спрямованої на розукрупнення підприємств (поділ, виділ), законодавством передбачені певні причини (мотиви, передумови), зокрема антимонопольним законодавством та законодавством про захист економічної конкуренції, так і при реорганізації, спрямованої на зміну організаційно-правової форми підприємства (перетворення), передбачені відповідні норми законодавства, які чітко встановлюють умови, за яких має бути проведена реорганізація в формі перетворення, та в який вид господарської організації може реорганізуватися той чи інший суб'єкт.

Так, відповідно до ч. 7 ст. 74 Господарського Кодексу України (далі – ГК України) [23] державне унітарне комерційне підприємство може бути перетворено у державне акціонерне товариство, де 100 відсотків акцій якого належать державі, у порядку встановленому Кабінетом Міністрів України (Порядок перетворення державного комерційного унітарного підприємства [24]).

Державні підприємства (у справах про банкрутство), які включені до Переліку державних підприємств, що не підлягають приватизації, та які задіяні у виконанні державного оборонного замовлення, виробництві, розробленні, модернізації, ремонті, обслуговуванні озброєння та військової техніки, можуть бути перетворені в господарські товариства та до них може бути застосована санація (ч. 4 ст. 214 ГК України).

Крім того, нормами спеціального Закону України «Про акціонерні товариства» [25] у акціонерні товариства дозволяється перетворювати підприємницьке (підприємницькі) товариства, державне (державні), комунальне (комунальні) та інші підприємства (ч. 3 ст. 3).

Виробничий кооператив може бути реорганізований за рішенням загальних зборів членів кооперативу у підприємства інших форм господарювання в порядку, визначеному статутом кооперативу відповідно до вимог ГК України (ч. 1 ст. 109). Втім більшої конкретики та визначення, в які саме організаційно-правові форми має бути реорганізований виробничий кооператив шляхом перетворення, не зазначає ані ГК України, ані спеціальний Закон України «Про кооперацію» [26], обмежуючись «у порядку, визначеному законодавством та статутом кооперативу» (ч. 1 ст. 28 Закону).

Сільськогосподарський кооператив має деякі особливості щодо застосування форм реорганізації. Так, відповідно до ч. 1 ст. 6 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» [27] сільськогосподарський кооператив може бути утворений шляхом реорганізації (злиття, поділу, виділу) іншого сільськогосподарського кооперативу. В той час, як припинити свою діяльність сільськогосподарський кооператив може лише шляхом застосування таких форм реорганізації, як злиття, приєднання, поділу, перетворення (ч. 1 ст. 33 аналізованого Закону). При цьому ч. 3 цієї ж ст. 33 передбачає, що сільськогосподарський кооператив, що діє без мети одержання прибутку, може бути реорганізований виключно у сільськогосподарський кооператив, що діє без мети одержання прибутку, або у сільськогосподарське кооперативне об'єднання, що діє без мети одержання прибутку.

Цивільний Кодекс України [28] (далі – ЦК України) називає відповідні організаційно-правові форми під час реорганізації шляхом перетворення за участі господарських товариств, що належать до об'єднання осіб, встановлюючи певні юридичні факти, які повинні мати місце для застосування норми щодо перетворення. Так, у разі, якщо в повному товаристві залишається один учасник, цей учасник має право протягом 6 місяців з моменту, коли він став єдиним учасником товариства, перетворити таке товариство в інше господарське товариство у порядку, встановленому цим Кодексом (ч. 1 ст. 132 ЦК України). Тобто за наявності таких юридичних фактів як наяв-

ність одного повного учасника та строку протягом 6 місяців, *повне товариство* може бути реорганізовано в *інше господарське товариство*. Враховуючи норми про господарські товариства, такі як повні та командитні, вочевидь законодавець покладав таку логіку, що це будуть господарські товариства, спрямовані на об'єднання капіталів в одній особі – акціонерне товариство, товариство з обмеженою або додатковою відповідальністю.

Інше господарське товариство, яке належить до об'єднання осіб, - командитне товариство – за наявності такої умови (юридичного факту) – як вибуття усіх вкладників, повинно ліквідуватися або повні учасники мають право *командитне товариство* перетворити у *повне товариство* (ч. 1 ст. 139 ЦК України).

Щодо реорганізації шляхом перетворення такого виду господарського товариства як акціонерне товариство, то спеціальним Законом України «Про акціонерні товариства» встановлюються певні вимоги. Зокрема, відповідно до абз. 2 ч. 2 ст. 87 аналізованого закону *акціонерне товариство* може бути перетворено на *інше господарське товариство* або *виробничий кооператив*. При цьому цей Закон містить певні заборони та відповідні умови щодо здійснення реорганізації в формі перетворення. По-перше, встановлює норму-заборону, відповідно до якої, акціонерне товариство не може одночасно здійснювати злиття, приєднання, поділ, виділ та/або перетворення (абз. 4 ч. 3 ст. 80). По-друге, перетворення акціонерного товариства на інше господарське товариство (крім ТОВ та ТДВ) або виробничий кооператив після прийняття відповідного рішення загальних зборів передбачає можливість його здійснення тільки за умови отримання письмової згоди всіх акціонерів, акції яких не були викуплені, стати засновниками (учасниками) підприємницького товариства – правонаступника. Така згода підтверджується шляхом підписання всіма засновниками (учасниками) або їхніми уповноваженими особами установчих документів підприємницького товариства – правонаступника (абз. 4 ч. 3 ст. 87).

Реорганізація шляхом перетворення *товариства з обмеженою або товариства з додатковою відповідальністю* передбачає зміну організаційно-правової форми товариства з його подальшим припиненням та переданням усього майна, всіх прав і обов'язків новому господарському товариству- правонаступнику (ч. 1 ст. 53 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [29]). Виходячи із визначення, яке надається перетворенню (відповідно до ч. 1 ст. 52 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» перетворенням є зміна організаційно-правової форми товариства з його подальшим припиненням та переданням усього майна, всіх прав і обов'язків новому господарському товариству – правонаступнику), можна констатувати, що *товариство з обмеженою/товариство з додатковою відповідальністю*, можуть бути реорганізовані шляхом перетворення в *будь-яке господарське товариство*.

Деякі вимоги щодо особливостей реорганізації шляхом перетворення передбачені для спеціальних суб'єктів, зокрема в банківській, страховій, інвестиційній сферах.

В *банківській сфері* існують певні особливості під час проведення реорганізації шляхом перетворення. Так, відповідно до ч. 3 ст. 26, ч. 2 ст. 27 Закону України «Про банки і банківську діяльність» [30] передбачено певні правила щодо проведення перетворення банку:

- 1) до таких правовідносин не застосовуються норми законодавства щодо припинення юридичної особи;
- 2) кредитори не мають права вимагати від банку припинення чи дострокового виконання зобов'язання;
- 3) план реорганізації банку не складається у разі здійснення реорганізації банку за рішенням його власників шляхом перетворення.

В *страховій сфері* реорганізація страховка-резидента (в різних формах) передбачається як примусова санація та проводиться у порядку, визначеному чинним законодавством України, з урахуванням особливостей по забезпеченню правонаступництва щодо укладання договорів страхування [31], встановлених Уповноваженим органом (абз. 1 ч. 3 ст. 43 З.У. «Про страхування» [32]).

В *інвестиційній сфері* зазначено щодо інвестиційних фондів наступне: Порядок реорганізації інвестиційних фондів, а також особливості перетворення закритого інвестиційного фонду у відкритий інвестиційний фонд та закритого взаємного фонду інвестиційної компанії у відкритий взаємний фонд інвестиційної компанії визначаються Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку за погодженням з Фондом державного майна України та Антимонопольним комітетом України (п. 29 Указ Президента України «Про інвестиційні фонди та інвестиційні компанії» [33] від 19.02.1994 р. № 55/94). В той же час ч. 3 ст. 8 Законом України «Про інститути спільного інвестування» [34] передбачена така особливість стосовно корпоративного фонду, а саме: корпоративний фонд може бути створений виключно шляхом заснування. Що ж стосується таких форм як злиття, приєднання, поділ, виділ, приєднання чи перетворення корпоративного фонду, то законодавством це прямо заборонено, а також зборюється проводити виділ з корпоративного фонду іншої юридичної особи та приєднання до корпоративного фонду іншої юридичної особи.

Отже, аналіз наукових досліджень в галузі економіки та фінансів щодо виникнення такого економіко-правового явища як «реорганізація» свідчить про те, що науковцями поняття «мотиви», «причини», подекуди «мета» відносно аналізованого явища вживаються як поняття-синоніми.

Звернемося до визначення цих понять, які надаються в академічному тлумачному Словнику української мови за редакцією І.К. Білодіда. Так, поняття «мотив» - це підстава, привід для якої-небудь дії, вчинку; причина [35, с. 810]. Поняття «причина» - це, в першому значенні, явище, яке обумовлює або породжує інше явище; протилежне наслідок; в другому значенні – підстава, привід для яких-небудь дій, вчинків [36, с. 97]. «Ціль» - (в переносному значенні) – це те, до чого прагнуть, чого намагаються досягти; мета [37, с. 235]. Отже, вочевидь, що такі поняття як «причина» та «мотив» в аналізованих відносинах – є дуже близькими за своїм значенням та представляють собою певне явище, яке обумовлює чи породжує виникнення іншого явища (реорганізації), так б мовити підстава для здійснення певних дій, вчинків – як в даному дослідженні обрання такого шляху здійснення подальшої господарської діяльності суб'єктами через вдавання до процедури реорганізації. Тоді як, таке поняття як «ціль» - це не підстава щодо вчинення певних дій, а результат, якого прагнуть господарюючі суб'єкти, обираючи ту чи іншу форму проведення реорганізації: злиття чи приєднання (укрупнення суб'єкта); поділ чи виділ (розукрупнення суб'єкта); перетворення (зміна організаційно-правової форми).

Таким чином, підсумовуючи вищезазначене можна стверджувати, що мотиви, причини, цілі – це все є певні передумови відповідного процесу реорганізації, до якого удаються господарські організації, тобто об'єктивно існуючі обставини (економічного та правового характеру), що спонукають до визначення завдань щодо досягнення певної мети і необхідного результату. Тому убачається за доцільне підсумувати економіко-правові передумови проведення реорганізації господарських організацій, враховуючи напрями реорганізації, як то укрупнення, розукрупнення, зміна організаційно-правової форми.

Отже економічними передумовами реорганізації господарських організацій доцільно вважати:

- розширення господарської діяльності суб'єкта господарювання, його розмірів шляхом застосування ефекту синергії (економія на витратах, яка проявляється при збільшенні масштабів виробництва; економія фінансових ресурсів; посилення стратегічного положення на ринку);
- диверсифікація виробництва, капіталу та діяльності з метою завоювання нових ринків збуту продукції, розширення асортименту продукції, зменшення ризиків при виході на нові ринки збуту та збільшення їх кількості, а також підвищення потенціалу прибутковості; ефективність диверсифікації сфер діяльності (якщо у підприємств високий рівень диверсифікації сфер діяльності й до них виявляють інтерес кілька інвесторів);
- необхідність збільшення власного капіталу (з метою покриття потреби в капіталі та підвищення рівня кредитоспроможності);
- придбання активів за ціною, яка нижча за вартість заміщення, передачі технологічних та управлінських знань і навичок;
- конкурентні переваги, пов'язані зі створенням бар'єрів для усунення виходу на ринок потенційних конкурентів;
- додаткові переваги (прагнення заволодіти ліцензіями, патентами, ноу-хау, які є в розпорядженні іншого підприємства; отримання надійного постачальника факторів виробництва);
- збитковість виробництва або часткове згортання діяльності;
- зміна критеріїв форми ведення бізнесу порівняно із періодом започаткування діяльності суб'єкта господарювання.

Серед правових передумов реорганізації господарських організацій можна виокремити:

- вимоги антимонопольно-конкурентного законодавства;
- вимоги податкового законодавства;
- вимоги законодавства про порядок здійснення емісії та реєстрації випуску акцій;
- вимоги щодо захисту законних прав та інтересів кредиторів, учасників (акціонерів), працівників, тощо.

Вимоги антимонопольно-конкурентного законодавства. Так, відповідно до ч. 1 ст. 22 Закону України «Про захист економічної конкуренції» [38] з метою запобігання монополізації товарних ринків, зловживання монополічним (домінуючим) становищем, обмеження конкуренції органи Антимонопольного комітету України (далі – АМК України) здійснюють державний контроль за концентрацією суб'єктів господарювання, однією з форм яких є злиття суб'єктів господарювання або приєднання одного суб'єкта господарювання до іншого (ч. 2 ст. 22). Згідно ч. 1 ст. 24 аналізованого Закону концентрація, а отже злиття або приєднання суб'єкта господарювання, може бути здійснена лише за умови попереднього одержання дозволу АМК України чи адміністративної колегії АМК України у передбачених законом випадках (ч. 1 ст. 25, ч. 2 ст. 31 Закону). Таким чином, законодавець передбачає відповідні порогові показники (межові бар'єри) для здійснення концентрації, в тому числі шляхом злиття/приєднання суб'єкта господарювання. Необхідність отримання дозволу органами АМК України обумовлена тим, що об'єднання бізнесу для економіки держави може мати не тільки позитивний, а й негативний ефект, який може призвести до серйозних порушень та дисбалансу, як приватних, так і публічних інтересів [39, с. 42–43]. Це пов'язано із можливістю монополізації ринку в результаті проведення реорганізації в формі злиття/приєднання господарських організацій чи істотним обмеженням конкуренції на всьому ринку чи в значній його

частині, отримання домінуючого становища на ринку. Із метою запобігання таких негативних наслідків вводиться державний контроль та нагляд в процесі здійснення господарської діяльності (ч. 3 ст. 19 ГК України) у вигляді обов'язкового отримання дозволу АМУ України.

Таким чином, концентрація, а отже реорганізація в формах злиття/приєднання господарських організацій, яка потребує дозволу відповідно до ч. 1 ст. 24 аналізованого Закону, забороняється до надання дозволу на її здійснення. До надання такого дозволу учасники концентрації (господарські організації) зобов'язані утримуватися від дій, які можуть призвести до обмеження конкуренції та неможливості відновлення початкового стану (ч. 5 ст. 24 Закону).

Окрім цього, відповідні правові передумови реорганізації щодо додержання антимонопольно-конкурентного законодавства можуть мати місце в протилежних процесах – спрямованих на розукрупнення господарської організації, враховуючи її положення на відповідному ринку. Так, згідно ч. 1 ст. 48 Закону України «Про захист економічної конкуренції» за результатами розгляду справ про порушення законодавства про захист економічної конкуренції органи АМК України можуть прийняти рішення про примусовий поділ суб'єкта господарювання, що займає монопольне (домінуюче) становище на ринку.

Вимоги податкового законодавства. Порядок погашення грошових зобов'язань або податкового боргу у разі реорганізації платника податків регламентується ст. 98 Податкового кодексу України [40] (далі – ПК України).

Пунктом 98.2. ПК України передбачено, що у разі якщо власник платника податків або уповноважений ним орган приймає рішення про реорганізацію такого платника податків, грошові зобов'язання чи податковий борг підлягає врегулюванню в такому порядку:

– якщо реорганізація здійснюється шляхом зміни найменування, організаційно-правового статусу або місця реєстрації платника податків, після реорганізації він набуває усіх прав і обов'язків щодо погашення грошових зобов'язань чи податкового боргу, які виникли до його реорганізації (98.2.1.);

– якщо реорганізація здійснюється шляхом об'єднання двох або більше платників податків в одного платника податків з ліквідацією платників податків, що об'єдналися, об'єднаний платник податків набуває усіх прав і обов'язків щодо погашення грошових зобов'язань чи податкового боргу всіх платників податків, що об'єдналися (98.2.2);

– якщо реорганізація здійснюється шляхом поділу платника податків на дві або більше особи з ліквідацією такого платника податків, що розподіляється, усі платники податків, які виникнуть після такої реорганізації, набувають усіх прав і обов'язків щодо погашення грошових зобов'язань чи податкового боргу, які виникли до такої реорганізації (98.2.3.).

При цьому зазначені зобов'язання чи борг розподіляються між новоутвореними платниками податків пропорційно часткам балансової вартості майна, отриманого ними у процесі реорганізації згідно з розподільним балансом. У разі якщо одна чи більше новоутворених осіб не є платниками податків, щодо яких виникли грошові зобов'язання або борг платника податків, який був реорганізований, зазначені грошові зобов'язання чи податковий борг повністю розподіляються між особами, що є платниками таких податків, пропорційно часткам отриманого ними майна, без урахування майна, наданого особам, що не є платниками таких податків.

Крім того, слід відміти, що платник податків, майно якого передано в податкову заставу, або, той, що скористався правом реструктуризації податкового боргу, зобов'язаний завчасно повідомити контролюючий орган (податковий орган) про прийняття рішення щодо проведення будь-яких видів реорганізації та подати контролюючому органу план такої реорганізації (п.98.4. ПК України).

У разі коли контролюючий орган встановлює, що план реорганізації призводить або може у майбутньому призвести до неналежного погашення грошових зобов'язань чи податкового боргу, він має право прийняти рішення про:

– розподіл суми грошових зобов'язань або податкового боргу між платниками податків, що виникають у результаті реорганізації, з урахуванням очікуваної прибутковості (ліквідності) кожного такого платника податків без застосування принципу пропорційного розподілу (п.п. 98.4.1.);

– погашення грошових зобов'язань або податкового боргу, забезпечених податковою заставою, до проведення такої реорганізації (98.4.2.);

– встановлення солідарної відповідальності за сплату грошових зобов'язань платника податків, який реорганізується, щодо всіх осіб, утворених у процесі реорганізації, що тягне за собою застосування режиму податкової застави щодо всього майна таких осіб (98.4.3.);

– поширення права податкової застави на майно платника податків, який створюється шляхом об'єднання інших платників податків, якщо один або більше з них мали грошові зобов'язання або податковий борг, забезпечений податковою заставою (98.4.4.).

Слід зазначити, що норми ПК України кореспондуються із нормами Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» [41]. Зокрема, на органи, які проводять здійснення реєстраційних дій, відносно проведення реорганізації юридичних осіб покладено обов'язок щодо перевірки всіх відомостей, які стосуються реорганізованої юридичної особи. Так, відповідно до абз. 8 п. 11 ч. 1 ст. 28 аналізованого Закону під-

ставою для відмови в проведенні державної реєстрації можуть бути документи для державної реєстрації припинення юридичної особи подані щодо юридичної особи, що реорганізується, стосовно якої надійшли відомості про наявність заборгованості із сплати податків і зборів та/або наявність заборгованості із сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та відсутні відомості про узгодження плану реорганізації юридичної особи.

Вимоги законодавства про порядок здійснення емісії та реєстрації випуску акцій. Акціонерні товариства, які створюються шляхом злиття, поділу, виділу чи перетворення, а також акціонерні товариства, до яких здійснюється приєднання повинні дотримуватися Порядку здійснення емісії та реєстрації випуску акцій акціонерних товариств, які створюються шляхом злиття, поділу, виділу чи перетворення або до яких здійснюється приєднання, затвердженого Рішенням НКЦПФР України від 09.04.2013 року № 520 [42]. Відповідно до п. 6 розділу I цього Порядку акціонерне товариство приймає рішення про припинення шляхом злиття, поділу або приєднання; рішення про виділ; рішення про приєднання іншого акціонерного товариства *за умови реєстрації звіту про результати публічного або приватного розміщення акцій та/або видачі свідоцтва про реєстрацію попереднього випуску акцій*, тобто такій процедурі реорганізації акціонерного товариства передуватиме відповідне звітування перед органами НКЦБФР України. Подальша реєстрація випуску акцій здійснюється Комісією тільки *за умови реєстрації звіту про результати публічного або приватного розміщення акцій та/або видачі свідоцтва про реєстрацію попереднього випуску акцій*.

Крім того, слід відмітити питання особливостей процедури емісії акцій акціонерних товариств, які створюються шляхом злиття, поділу, виділу чи перетворення або до яких здійснюється приєднання, а саме прийняття рішення про припинення акціонерного товариства шляхом приєднання акціонерного товариства (п. 1.2. розділу II), прийняття рішення про приєднання підприємницького товариства (товариств) (п. 2.2. розділу II), прийняття рішення про злиття акціонерних товариств (п. 3.2. розділу II), прийняття рішення про виділ акціонерного товариства (товариств) (п. 5.2. розділу II), прийняття рішення про поділ акціонерних товариств (п. 7.2. розділу II) – передуватиме етап щодо *затвердження ринкової вартості простих акцій наглядовою радою (або загальними зборами акціонерів, якщо утворення наглядової ради не передбачено статутом акціонерного товариства)*. У разі якщо приймається рішення про припинення підприємницького товариства шляхом злиття (п. 4.1. розділу II), рішення про виділ акціонерного товариства (товариств) (п. 6.1. розділу II), рішення про припинення шляхом поділу підприємницького товариства (п. 8.1. розділу II), рішення про припинення підприємницького товариства шляхом перетворення (п. 9.1. розділу II), то такий етап як *затвердження ринкової вартості простих акцій наглядовою радою (або загальними зборами акціонерів, якщо утворення наглядової ради не передбачено статутом акціонерного товариства)* в процедурі емісії акцій акціонерних товариств – законодавством не вимагається.

Вимоги щодо захисту законних прав та інтересів кредиторів, учасників (акціонерів), працівників.

Відповідні гарантії захисту законних прав та інтересів передбачено відносно *кредиторів господарських організацій*, які знаходяться в процесі реорганізації. Так, відповідно до ч. 1 ст. 107 ЦК України кредитор може вимагати від юридичної особи, що припиняється, виконання зобов'язань якої не забезпечено, припинення або дострокового виконання зобов'язання, або забезпечення виконання зобов'язання, крім випадків, передбачених законом. В свою чергу ч. 2 ст. 55 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» додатково передбачає, окрім вказаних в ч. 1 ст. 107 ЦК, можливість не тільки дострокового припинення або виконання зобов'язання (зобов'язань) перед кредитором та ще й відшкодування збитків, якщо інше не встановлено договором між товариством та кредитором. Законом України «Про акціонерні товариства» в ч. 2 ст. 82 більш детально регламентовано питання забезпечення виконання зобов'язань кредиторів, а саме шляхом укладання договорів застави чи поруки. При цьому слід відмітити, що різняться аналізовані норми за строками пред'явлення вимог кредиторами та за порядком – який суб'єкт обирає варіанти захисту прав кредиторів.

Отже, відповідно до норм ЦК України (ч. 1 ст. 107), саме кредитор може вимагати від юридичної особи, що припиняється, обрання одного із варіантів захисту (виконання зобов'язань якої не забезпечено, припинення або дострокового виконання зобов'язання, або забезпечення виконання зобов'язання, крім випадків, передбачених законом). В той же час норми Законів України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» (ч. 2 ст. 55) та «Про акціонерні товариства» (ч. 2 ст. 82) вказують на те, що кредитор такого товариства, вимоги якого до товариства не забезпечені договором забезпечення, має право звернутися з письмовою вимогою про здійснення саме на вибір товариства однієї із зазначених дій: забезпечення виконання зобов'язань шляхом укладання договорів застави чи поруки, дострокового припинення або виконання зобов'язань перед кредитором та відшкодування збитків.

Щодо строків заявлення та розгляду вимог кредиторів, то, відповідно до ч. 5 ст. 105 ЦК України строк заявлення кредитором своїх вимог до юридичної особи, що припиняється, не може становити менше двох і більше шести місяців з дня оприлюднення повідомлення про рішення щодо припинення юридичної особи. В свою чергу згідно ч. 1, 2 ст. 55 Закону України «Про товариств-

ва з обмеженою та додатковою відповідальністю» протягом 30 днів з дати прийняття рішення про припинення товариства шляхом поділу, перетворення, або про виділ, а в разі припинення шляхом злиття або приєднання - з дати прийняття рішення про це останнім з товариств, що беруть участь у злитті або приєднанні, товариство, що планує виділ, та кожне товариство, що бере участь у припиненні відповідно, зобов'язане письмово повідомити про це всіх відомих йому (їм) кредиторів. Кредитор такого товариства, вимоги якого до товариства не забезпечені договором забезпечення, протягом 30 днів з дати направлення йому повідомлення, або з дати опублікування повідомлення, має право звернутися з письмовою вимогою про задоволення своїх вимог. В той же час для кредиторів акціонерного товариства встановлено 20-денний термін, протягом якого можна звернутися із письмовою вимогою про здійснення на вибір товариства одного із зазначених вище дій (ч. 2 ст. 82 Закону України «Про акціонерні товариства»).

В свою чергу встановлюються особливі гарантії захисту законних прав та інтересів відносно й *акціонерів акціонерних товариств*, які знаходяться в процесі реорганізації. Так згідно ч. 1 ст. 68 Закону України «Про акціонерні товариства» кожний акціонер - власник простих акцій товариства має право вимагати здійснення обов'язкового викупу акціонерним товариством належних йому простих акцій, якщо він зареєструвався для участі у загальних зборах та голосував проти прийняття загальними зборами рішення про: злиття, приєднання, поділ, перетворення, виділ.

Відносно гарантії захисту законних прав та інтересів *працівників*, то слід сказати наступне. По-перше, відповідно до ч. 3 ст. 64 ГК України підприємство самостійно визначає свою організаційну структуру, встановлює чисельність працівників і штатний розпис. По-друге, можливість для звільнення працівників у разі реорганізації підприємства, допускається тільки за умови скорочення штату або чисельності працівників (право визначити чисельність і штат працівників належить тільки власникові або уповноваженому їм органу).

Відповідно до ч. 3 ст. 36 Кодексу законів про працю України [43] (далі – КЗпП) у разі зміни власника підприємства, а також у разі його реорганізації (злиття, приєднання, поділу, виділення, перетворення) дія трудового договору працівника продовжується. Припинення трудового договору з ініціативи власника або уповноваженого ним органу можливе лише у разі скорочення чисельності або штату працівників (п. 1 ч. 1 ст. 40 КЗпП).

Скорочення чисельності або штату працівників може бути зумовлене, зокрема, вдосконаленням виробництва, суміщенням професій, зменшенням обсягу виробництва продукції, переорієнтацією підприємства, установи, організації, тощо. Скорочення чисельності та скорочення штату — це різні поняття. Так, скорочення чисельності передбачає звільнення працівників, натомість скорочення штату — зменшення кількості або ліквідацію певних посад, спеціальностей, професій тощо. При цьому, одночасно можуть вводитися інші посади, спеціальності, професії тощо, в результаті чого кількість працівників може і не зменшуватися, а в окремих випадках навіть збільшуватися.

Отже, при змінах в організації виробництва і праці власник (роботодавець) або уповноважений ним орган повинен додержуватися такого порядку дій, у разі, коли планується звільнення через реорганізацію суб'єкта господарювання:

1) завчасно, не пізніше як за три місяці до намічуваних звільнень надати первинним профспілковим організаціям інформацію щодо заходів із звільнення, включаючи інформацію про причини наступних звільнень, кількість і категорії працівників, яких це може стосуватися, про терміни проведення звільнень, а також провести консультації з профспілками про заходи щодо запобігання звільненням чи зведенню їх кількості до мінімуму або пом'якшення несприятливих наслідків будь-яких звільнень;

2) видати відповідний наказ про внесення змін в організацію виробництва і праці, в якому розкривається зміст цих змін, утворюються комісії з проведення реорганізації, яким доручається здійснити заходи, пов'язані з реорганізацією підприємства;

3) скласти і затвердити в установленому порядку новий штатний розпис;

4) видати наказ, яким уповноважити відділ кадрів або інший відділ підприємства, на який покладено здійснення функцій відділу кадрів провести необхідні заходи в зв'язку зі звільненням працівників (не пізніше ніж за два місяці до їх проведення), включаючи ознайомлення працівників з наказом під розпис та вручення письмового повідомлення про звільнення (огляд практики розгляду трудових спорів, пов'язаних зі звільненням за п. 1 ст. 40 КЗпП, детально викладено у п. 19 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 1992 р. № 9 [44]).

6. Висновки

1. Встановлено та доведено, що такі поняття як «мотив», «причина», «мета»/«ціль» в аналізованих відносинах реорганізації не є поняттями синонімами, втім пронизують один одне та співвідносяться наступним чином. Поняття «причина» та «мотив» – дуже близькі за своїм значенням та представляють собою певне явище, яке обумовлює чи породжує виникнення іншого явища (реорганізації), так б мовити, підстава для здійснення певних дій, вчинків – як в даному дослідженні

обрання такого шляху здійснення подальшої господарської діяльності суб'єктами через вдавнання до процедури реорганізації. Тоді як поняття «ціль» – це не підстава щодо вчинення певних дій, а результат, якого прагнуть господарюючі суб'єкти, обираючи ту чи іншу форму проведення реорганізації: злиття чи приєднання (укрупнення суб'єкта); поділ чи виділ (розукрупнення суб'єкта); перетворення (зміна організаційно-правової форми). Отже, мотиви, причини, цілі – це все є певні передумови відповідного процесу реорганізації, до якого удаються господарські організації, тобто це об'єктивно існуючі обставини (економічного та правового характеру), що спонукають до визначення завдань щодо досягнення певної мети і необхідного результату.

2. З'ясовано, що мотивами проведення процесів *реорганізації, спрямованої на укрупнення підприємства (злиття, приєднання)*, виступають: синергетичний ефект; податкові мотиви, які пов'язані з оптимізацією, мінімізацією податкової політики на підприємстві; диверсифікаційні мотиви, які можуть слугувати для розподілу ризиковості ведення того чи іншого бізнесу; мотиви підвищення якості управління; мотиви створення монополії на ринку; мотиви невірної оцінки акцій ринком; додаткові мотиви-переваги. Мотивами *реорганізації, спрямованої на розукрупнення підприємства (поділ, виділ)*, як правило, вважають наступні: збитковість виробництва; виділення підрозділів, які санаційно спроможні для проведення фінансового оздоровлення; ефективність диверсифікації сфер діяльності; зловживання монопольним становищем; створення інтегрованих корпоративних структур (концернів, холдингів). Серед *мотивів реорганізації, спрямованої на зміну організаційно-правової форми господарських організацій* виокремлено: вплив та зміна зовнішніх та внутрішніх умов діяльності суб'єкта господарювання; зміна критеріїв форми ведення бізнесу порівняно із періодом започаткування діяльності суб'єкта господарювання; зміна податкового законодавства; необхідність розширення можливостей фінансування (поліпшення кредитоспроможності, залучення нових інвесторів, коригування стратегічних цілей).

3. Обґрунтовано, що реорганізації господарських організацій, як юридично дієвій формі розв'язання економічних та правових завдань задля збереження суб'єкта господарювання та зміцнення позиції на відповідному ринку передують низка відповідних об'єктивних *економічних та правових чинників (передумов)*. Досліджено та виокремлено наступні *економічні передумови реорганізації господарських організацій*: розширення господарської діяльності шляхом застосування ефекту синергії; диверсифікація виробництва, капіталу та діяльності; збільшення власного капіталу; придбання активів за ціною нижчою за вартість заміщення; конкурентні переваги із створення бар'єрів для усунення виходу на ринок потенційних конкурентів; додаткові переваги – заволодіння ліцензіями, патентами, ноу-хау інших суб'єктів господарювання, які є в розпорядженні іншого підприємства; збитковість виробництва або часткове згортання діяльності; зміна критеріїв форми ведення бізнесу.

Визначено *правові передумови реорганізації господарських організацій*, якими виступають відповідні вимоги в сфері антимонопольно-конкурентного законодавства; податкового законодавства; законодавства про порядок здійснення емісії та реєстрації випуску акцій; законодавства щодо захисту законних прав та інтересів кредиторів, учасників (акціонерів), працівників, тощо.

У зв'язку із чим запропоновано під *економіко-правовими передумовами реорганізації господарських організацій* розуміти такий складний комплекс взаємопов'язаних економічних та правових попередніх умов, наявність яких спрямовує суб'єкта господарювання обирати такий дієвий юридико-правовий інструмент як реорганізація задля зміцнення позиції на відповідному ринку, поглиблення та розширення спеціалізації виробництва, зниження виробничих витрат, і, як наслідок, зростання конкурентоспроможності виготовленої продукції, виконаних робіт, наданих послуг.

Конфлікт інтересів

Автори декларують, що не мають конфлікту інтересів стосовно даного дослідження, в тому числі фінансового, особистісного характеру, авторства чи іншого характеру, що міг би вплинути на дослідження та його результати, представлені в даній статті.

Фінансування

Дослідження проводилось без фінансової підтримки.

Література

1. Кіпа, М. О. (2017). Сутність та напрями реструктуризації підприємства. Економіка та держава, 6, 64–71.
2. Живко, З. Б., Пушак, Я. Я. (2020). Поглинання та рейдерство в ринковій економіці. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 304.
3. Резнікова, В. В., Кравець, І. М. (2018). Поняття бізнесу, його економіко-правова природа та співвідношення із суміжними категоріями. Адміністративне право і процес, 3 (22), 30–53.

4. Copeland, T., Kollerand, T., Murrin, J. (1995). *Valuation: Measuring and Management the value of companies*. NewYork: Wiley&Sons.
5. Buffett, W. E., Lawrence, A. (2008). *The Essays of Warren Buffett: Lessons for Corporate America*. Cunningham: The Cunningham Group, 296.
6. Однороженко, Т. В. (2011). Причини та мотиви процесу злиття та поглинання у банківському секторі. *Вісник Хмельницького національного університету*, 1, 103–105.
7. Коломійцева, О. В. (2012). Мотиви та причини процесів злиттів та поглинань підприємств. *Актуальні проблеми економіки*, 6 (132), 142–149.
8. Братусь, С. Н. (1950). *Субъекты гражданского права*. Москва: Госюриздат, 367.
9. Петров, С. В. (2014). До питання про форми реорганізації господарських товариств. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*, 2 (24), 82–85.
10. Єфименко, А. (2002). Регулювання припинення (реорганізації) та ліквідації юридичних осіб за проектом Цивільного кодексу України. *Право України*, 10, 77–82.
11. Корсєд, С. О. (2016). Проблема правонаступництва в цивільному і господарському судочинстві при реорганізації (злитті) юридичних осіб. *Судова апеляція*, 2 (43), 55–60.
12. Шишка, Р. Б. (Ред.) (2001). *Предпринимательское право Украины*. Харьков: Эспада, 624.
13. Сішук, Л. В. (2013). Теоретико-методологічні підходи до розуміння поняття реорганізації. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*, 33, 32–36.
14. Марущак, Я. С. (2016). Корпоративне право України ХХ століття як передумова сучасного етапу його розвитку. *Актуальні проблеми політики*, 58, 266–275.
15. Жеков, Д. (2014). Понятие реорганизации юридического лица: законодательный и доктринальный подходы. *Jurnalul juridic national: teorie si practica*, 4, 105–108.
16. Щербакова, Н. В. (2021). Реорганізація як економіко-правове явище в господарському праві. *Право України*, 4, 144–166.
17. Онищенко, В. О. (Ed.) (2015). *Фінанси (державні, корпоративні, міжнародні)*. Київ: «Центр учбової літератури», 600.
18. Височіна, Л. В. (2015). Особливості проведення різних видів реорганізації підприємств. *Науковий вісник Херсонського державного університету*, 12 (1), 163–167.
19. Яненко, І. Г., Зелдіс, В. В. (2016). Особливості злиттів і поглинань в Україні та Європі. *Наукові праці*. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили. *Економіка*, 275 (263), 70–76.
20. Roll, R. (1986). The Hubris Hypothesis of Corporate Takeovers. *The Journal of Business*, 59 (2), 197–216. doi: <https://doi.org/10.1086/296325>
21. Jensen, M. C. (1986). The Agency Costs of Free Cash Flow: Corporate Finance and Takeovers. *American Economic Review*, 76 (2), 323–329.
22. Терещенко, О. О. (2003). *Фінансова діяльність суб'єктів господарювання*. Київ: КНЕУ, 554.
23. *Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV (2003)*. *Відомості Верховної Ради України*, 18, 144. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
24. *Порядок перетворення державного унітарного комерційного підприємства в акціонерне товариство (2012)*. Постанова Кабінету Міністрів України № 802. 29.09.2012. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/802-2012-%D0%BF>
25. *Про акціонерні товариства (2008)*. Закон України № 514-VI. 17.09.2008. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17#Text>
26. *Про кооперацію (2003)*. Закон України № 1087-IV. 10.07.2003. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15#Text>
27. *Про сільськогосподарську кооперацію (2020)*. Закон України № 819-IX. 21.07.2020. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-20#Text>
28. *Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV (2003)*. *Відомості Верховної Ради України*, 40, 356. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
29. *Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю (2018)*. Закон України № 2275-VIII. 06.02.2018. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text>
30. *Про банки і банківську діяльність (2000)*. Закон України № 2121-III. 07.12.2000. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>
31. *Положення про особливості забезпечення правонаступництва за укладеними договорами страхування у разі реорганізації страховиків (2004)*. затв. Розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України № 913. 04.06.2004. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0776-04#Text>
32. *Про страхування (1996)*. Закон України № 85/96-ВР. 07.03.1996. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80#Text>
33. *Положення про інвестиційні фонди та інвестиційні компанії (1994)*. Затверджено Указом Президента України № 55/94. 19.05.1994. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55/94#Text>
34. *Про інститути спільного інвестування (2013)*. Закон України № 5080-VI. 05.07.2012. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5080-17#Text>
35. Білодід, І. К. (Ред.) (1973). *Словник української мови*. Т. 4. Київ: Наукова думка.
36. Білодід, І. К. (Ред.) (1977). *Словник української мови*. Т. 8. Київ: Наукова думка.
37. Білодід, І. К. (Ред.) (1980). *Словник української мови*. Т. 11. Київ: Наукова думка.
38. *Про захист економічної конкуренції (2001)*. Закон України № 2210-III. 11.01.2001. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text>
39. Щербакова, Н. В. (2007). *Правовое регулирование слияния и присоединения хозяйственных обществ*. Донецк: «Вебер», 258.
40. *Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI (2011)*. *Відомості Верховної Ради України*, 13, 13-14, 15-16, 17, 112. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
41. *Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань (2003)*. Закон України № 755-IV. 15.05.2003. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text>
42. *Про затвердження Порядку здійснення емісії та реєстрації випуску акцій акціонерних товариств, які створюються шляхом злиття, поділу, виділу чи перетворення або до яких здійснюється приєднання (2013)*. Рішення НКЦПФР України № 520. 09.04.2013. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0795-13#Text>

-
43. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 року № 322-VIII (1971). Відомості Верховної Ради УРСР, 50, 375. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
44. Про практику огляду судами трудових спорів (1992). Постанова Пленуму ВСУ № 9. 06.11.1992. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-92#Text>

Received date 08.11.2022

Accepted date 20.12.2022

Published date 30.12.2022

Щербакова Наталія Володимирівна, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права і процесу, Донецький національний університет імені Василя Стуса, вул.600-річчя, 21, м. Вінниця, Україна, 21021

E-mail: sherbakova@donnu.edu.ua